

พัฒนาการของสำนึกใน “สิทธิ” จากการเคลื่อนไหวทางสังคม ของนักศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โสภิต ชีวะพานิชย์

Sopit Cheevapanich

อาจารย์ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

หลังการรัฐประหารในปี 2557 นักศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางกลุ่มที่เคยร่วมเคลื่อนไหวกับภาคประชาสังคม ในฐานะผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านนโยบายการพัฒนาของรัฐ ได้แสดงบทบาทเป็นผู้เล่นทางการเมืองเสียเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่อต้านกฎอัยการศึก สถานการณ์ดังกล่าว นักศึกษาได้เคลื่อนตัวไปสู่การรณรงค์เพื่อสิทธิพลเมืองในฐานะปัจเจกบุคคล บทความฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะสำรวจการเปลี่ยนผ่านของสำนึกในเรื่องสิทธิของกลุ่มนักศึกษาจากการรณรงค์เพื่อสิทธิของผู้อื่น (ชาวบ้านที่เดือนร้อนจากนโยบายของรัฐ) มาสู่การรณรงค์เพื่อสิทธิพลเมืองของตนเอง โดยมุ่งตอบคำถามสองประการ คือ หนึ่ง อะไรคือความจริงเรื่องสิทธิจากความเข้าใจของนักศึกษาผ่านการร่วมเคลื่อนไหวกับชุมชน และ สอง สำนึกในเรื่องสิทธิพลเมืองของนักศึกษาได้ก่อตัวขึ้น ถูกให้ความหมายและคุณค่าผ่านงานด้านสังคมอย่างไร บทความชิ้นนี้ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกนักศึกษาสองกลุ่มที่อาสาลงไปทำงานกับชุมชนซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายพัฒนาและการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ

คำสำคัญ: สิทธิ สำนึก การเคลื่อนไหวทางสังคม นักศึกษา อีสาน

Abstract

After the coup in 2014, the student groups in the Northeast Thailand have turned their position in the social movement from “a supporter” against the state’s development policy to “an actor” in the political arena, mainly in resisting the military rules. The latter is the situation in which the students have engaged particularly the civil rights advocate. This paper aims to examine the shift of the rights consciousness of the student groups from the rights advocate for others to the civil rights advocate of their own. The questions of the paper are: firstly what has been the rights discourse on the ground through the student’s activities in the community and secondly how the consciousness of the civil rights of students has been sharp and given the meaning and value through their social work. The paper has drawn from the in-depth interview with two active groups of students in the Northeast Thailand.

Keyword: Rights, Consciousness, Social Movement, Students, Northeast Thailand

บทนำ

ทางภาคอีสานของประเทศไทย กลุ่มนักศึกษาที่ได้เคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านนโยบายในการพัฒนาของรัฐ ได้นิยามการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาเองว่าเป็นการเคลื่อนไหวแบบอิสระและมีความยืดหยุ่นในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม นักศึกษากลุ่มที่ได้ทำการสัมภาษณ์นี้¹ ทำงานหลักในเรื่องการรณรงค์ผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ไม่ว่าจะดำเนินการโดยรัฐเองหรือเกิดจากการให้สัมปทานโดยรัฐ เช่น ปัญหาเขื่อน เขื่อน ปิโตรเลียม และประเด็นปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน มากกว่าการเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลในระบอบประชาธิปไตย เรียกร้องความเป็นประชาธิปไตย หรือหลักนิติธรรม นักศึกษาได้ให้ความหมายของสิทธิในบริบทเฉพาะท้องถิ่น ความหมายของสิทธิในความเข้าใจของกลุ่มนักศึกษา ได้ถูกส่งผ่านและมีอิทธิพลต่อสำนึกในเรื่องสิทธิของชาวบ้าน หลังจากการรัฐประหารในปี 2557 นักศึกษากลุ่มที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวนี้ได้แสดง

- 1 การสัมภาษณ์เชิงลึก ได้สัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มนักศึกษาสองกลุ่มซึ่งทำงานเคลื่อนไหวร่วมกับภาคประชาสังคม ในประเด็นสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และสิทธิมนุษยชน โดยไม่ขอเปิดเผยตัวตน เนื่องจากเหตุผลด้านความปลอดภัยและทางการเมือง โดยทั้งสองกลุ่มได้เคลื่อนไหวอย่างเป็นอิสระ ไม่สังกัดชมรมหรือหน่วยงานของมหาวิทยาลัย เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาข้อจำกัดในการทำงานเชิงพื้นที่ การสัมภาษณ์นี้ เป็นการพยายามทำความเข้าใจวิธีคิดและมุมมองการมองโลกของสมาชิกของกลุ่ม มิใช่เป็นข้อสรุปของกลุ่มแต่อย่างใด การสัมภาษณ์ครั้งแรก ได้สัมภาษณ์นักศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2557 ณ จังหวัดมหาสารคาม นักศึกษากลุ่มนี้ เน้นการทำงานด้านวิชาการ เช่น การร่วมเก็บข้อมูลและจัดทำฐานข้อมูลให้กับชุมชน มีสมาชิกไม่เกิน 10 คน โดยจำนวนสมาชิกไม่สม่ำเสมอและมีแนวโน้มจะลดลงเนื่องจากความกังวลจากภาวะการเมืองของประเทศ และการสัมภาษณ์ครั้งที่สองได้สัมภาษณ์นักศึกษาในจังหวัดขอนแก่น ในวันที่ 10 ธันวาคม 2557 ณ จังหวัดขอนแก่น นักศึกษากลุ่มนี้ได้ร่วมทำงานกับภาคประชาชนมาเป็นระยะเวลานานกว่า 10 ปี โดยมีเครือข่ายการทำงานที่กว้างขวางทั้งกับกลุ่มนักศึกษาในจังหวัดอื่นๆ และภาคประชาสังคม จำนวนสมาชิกมีไม่แน่นอน ได้ทำงานเชิงรุกมากกว่านักศึกษากลุ่มแรกที่เน้นงานวิชาการในพื้นที่ การเข้ามาเป็นส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองไม่ใช่วุฒิประสงค์หลักของทั้งสองกลุ่ม แต่เชื่อมต่อมาจากการมองเห็นปัญหาของผู้ที่ถูกกระทบสิทธิในสังคม โดยเฉพาะประเด็นสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติในอีสาน กรอบแนวคิดในการทำงานของนักศึกษามาจากการทำงานร่วมกับภาคประชาสังคม และประสบการณ์ของตัวนักศึกษาเองมากกว่าการเปลี่ยนผ่านความรู้จากในห้องเรียน

จุดยืนในการต่อต้านการรัฐประหารและคำสั่งของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎอัยการศึก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรณรงค์สิทธิพลเมือง จุดยืนดังกล่าวได้เปลี่ยนความเป็นผู้สนับสนุนในการเคลื่อนไหวของชุมชน มาสู่การเป็นผู้เล่นเองในทางการเมือง เรื่องราวของผู้อื่นได้นำไปสู่การพัฒนาเรื่องราวของนักศึกษาเองในประเด็นสำนักทางการเมือง

1. การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาในภาคอีสาน

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ได้ให้ความเห็นว่าขบวนการนักศึกษาในปัจจุบัน ต่างกับในอดีตในช่วง 2520 โดยสิ้นเชิง ขบวนการนักศึกษากับสังคมในปัจจุบันนั้น มีความผูกพันกันน้อยลง การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในปัจจุบันไม่ได้เป็นลักษณะของขบวนการเหมือนเช่นในอดีต แต่เป็นการเคลื่อนไหวของหน่ออิสระ โดยการที่หน่ออิสระเหล่านี้เชื่อมกับพื้นที่สาธารณะนั้น ไม่ใช่ในฐานะนักศึกษา แต่ในฐานะพลเมือง² จากการสัมภาษณ์นักศึกษาสองกลุ่มก็ได้ความเห็นในทำนองเดียวกัน คือนักศึกษาทั้งสองกลุ่มให้คำนิยามว่า ตนเอง เป็นกลุ่ม “อิสระ” ทั้งในแง่รูปแบบที่ไม่ขึ้นกับสถาบันการศึกษา และเรื่องอำนาจการตัดสินใจที่เป็นอิสระของสมาชิกในกลุ่มเอง นอกจากนั้น ยังไม่มีลักษณะการส่งต่อ เช่น ทั้งสองกลุ่มบอกว่าไม่มีรุ่นน้องที่จะสานต่ออย่างชัดเจน การทำงานเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถเชื่อมกับพื้นที่สาธารณะได้ แต่ต่อมา พื้นที่สาธารณะดังกล่าว ถูกใช้เพื่อการรณรงค์การต่อต้านกฎอัยการศึกในฐานะพลเมืองด้วย ลักษณะของกลุ่มจากการสัมภาษณ์ เช่น

“เราทำงานอย่างเป็นเครือข่ายกับกลุ่มนักศึกษากลุ่มอื่นๆ ทุกกลุ่มทำงาน อย่างอิสระ ไม่ได้อยู่ใต้มหาวิทยาลัย”

“เราทำงานในประเด็น สิทธิชุมชน สิทธิ กับ การกดขี่”

“ห้องเรียนโดนปิดกั้น ห้องเรียนเป็นแค่พื้นที่สี่เหลี่ยมที่อาจารย์

2 อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2554). *คนหนุ่มสาวสามยุคในขบวนการประชาธิปไตย*. สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2558, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2011/10/37643>

ก็มีแนวคิดของตัวเอง สำหรับกลุ่มเรา เกรตอาจไม่ใช่เป้าหมายหลัก เราสนใจเรื่อง เรียน แต่เวลาว่างนอกเวลาเรียน เราก็ทำกิจกรรมตามความเชื่อของเรา”

การที่นักศึกษาโดยเฉพาะในภาคอีสานสามารถรับรู้ มีความเข้าใจวิถีชีวิต และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนในชนบทในลักษณะที่เป็นรูปธรรมนั้น เนื่องจากนักศึกษาส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในภูมิภาคอีสานนั่นเอง แม้ว่าอาจรับรู้วิถีชีวิตของคนเมืองหลายอย่างเข้ามาแล้วก็ตาม คนอีสานที่อยู่ในเขตชนบทได้ต่อสู้ฝ่าฟันความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมหลายประการ นักศึกษาที่อยู่ในภูมิภาคเอง ได้เห็นและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงสามารถเชื่อมโยงกับชนชั้นไร้อภิสิทธิ์ (อาจเรียกว่า ไพรไรส์ไลน์ : the Underprivileged Classes) สามารถรับรู้ความยากลำบากและมีความรู้สึกไปกับอารมณ์ของเรื่องราวของคนในภูมิภาคเดียวกันได้ง่าย³

อรรถจักร์ ให้ความเห็นว่า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 1990 ชาวบ้านต้องต่อสู้เพื่อสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิทธิชุมชน การเรียกร้องดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วย ซึ่งได้ปรากฏประเด็นสิทธิที่เท่าเทียมกันของพลเมืองขึ้นมา⁴ นอกจากการล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมและความเกี่ยวข้องทางการเมืองของชาวบ้าน คนที่อาศัยอยู่ในชนบทยังได้รู้จักกับแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมผ่านการบังคับใช้

3 นักศึกษาที่สัมภาษณ์ มีพื้นฐานของครอบครัวจากครอบครัวราชการ และธุรกิจส่วนตัว ไม่ได้มาจากครอบครัวที่ทำเกษตรกรรม ดังนั้น พื้นฐานทางครอบครัวของนักศึกษาแตกต่างจากชาวบ้านที่ได้เข้าไปเคลื่อนไหวด้วย อย่างไรก็ตาม นักศึกษาได้แสดงความสัมพันธ์ทางด้านอารมณ์กับชาวบ้านเหล่านี้ ข้อพิจารณาคือนักศึกษาเหล่านี้ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมอีสาน สังคมชนบท เนื่องจากเติบโตมาในพื้นที่ดังกล่าวอยู่แล้ว จึงสามารถเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมกับความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตที่ชาวชนบทต้องเผชิญได้ง่ายกว่า นักศึกษาที่เติบโตมาจากในเขตเมืองเท่านั้น

4 อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, **ประชาธิปไตยคนไทยไม่เท่ากัน**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557, หน้า 93-94.

กฎหมายในชีวิตประจำวันซึ่งล้วนมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้คนต่อแนวคิดเรื่องความยุติธรรมด้วย⁵ ดังนั้น จากการเปลี่ยนแปลงของชนบทในแง่มุมต่างๆ นี้ ยิ่งทำให้นักศึกษาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท ได้ประจักษ์ถึงความเปลี่ยนแปลงรอบตัวตลอดจนความไม่เท่าเทียมในโอกาสของคนชนบทที่ผิวน้ำเข้ามาสู่ห้วงอารมณ์ความรู้สึกของนักศึกษา และปรากฏชัดเจนขึ้นอีกจากประสบการณ์จากการทำงานกับภาคประชาสังคม

“วัตถุประสงค์ของกลุ่มคือ การนำข้อมูลไปอธิบายให้ชาวบ้านฟัง และเรียนจากพี่น้องเอง หนุนเสริมขบวนการชาวบ้าน ทำกิจกรรมให้เกิดข้อถกเถียงทางสังคม และสรุปบทเรียนจากการทำกิจกรรมไปด้วย”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดมหาสารคาม)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พบว่า การเป็น “คนอีสาน” หรือคนในภูมิภาคเดียวกันนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นกลุ่มเดียวกันอีกด้วย จากการศึกษาภาวะการใช้ภาษาแบบทวิภาษา (ภาษาไทยกลาง และภาษาอีสาน) โดย Alexander, Saowanee และ McCargo, Duncan เสนอแนวคิดเรื่อง “คนอีสาน” ซึ่งได้ข้ามผ่านความแตกต่างทางภาษาชาติพันธุ์ โดยผู้ให้ข้อมูลในงานศึกษาทางภาษาชั้นนี้ ระบุว่าตนเองเป็น “คนอีสาน” และใช้ “ภาษาอีสาน” ตามอัตลักษณ์ของกลุ่มเฉพาะเดียวกัน (คนในภูมิภาคอีสาน)⁶ เช่น ไม่ว่าคนอีสานที่พูดภาษาอีสานหรือ ภาษาไทยกลางก็เป็น “คนอีสาน” เช่นกัน นอกจากนั้น งานศึกษาชั้นนี้ยังแสดงอีกว่า ภาษาอีสานซึ่งมีนัยยะถึงสถานะที่ด้อยกว่าทางสังคมได้ถูกใช้งานในบริบทที่ต่างกันไปโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำการศึกษา⁷ แต่ภาษาที่แตกต่างนี้ไม่ได้ทำให้เกิดการแบ่งแยกคนที่มาจากภูมิภาคเดียวกัน “ภาษาอีสาน”

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 29 -136.

6 Alexander, S. & McCargo, D, “Diglossia and Identity in Northeast Thailand: Liguistic, social, and political hierarchy”. *Journal of Sociolinguistics*, 2014 (18/1) : 79.

7 *Ibid.*, 80-82.

และความเป็น “คนอีสาน” จึงเป็นลักษณะที่ได้เชื่อมคนภูมิภาคอีสานไว้ด้วยกัน
ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย หรือชาวบ้านในพื้นที่ชนบทก็ตาม

“พี่น้องจะบอกว่า “ยาถึมแม่เด้อ” ทำให้เราเข้าไปแล้วไม่รู้สึกรู้ว่า
เป็นคนนอก เขาทำให้เราเป็นคนของเขา”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดมหาสารคาม)

“เรามองว่าหากเป็นบ้านของเราที่เจอปัญหานี้ เราจะนิ่งเฉยได้หรือไม่
มองปัญหาชาวบ้านเป็นปัญหาของตัวเอง”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดมหาสารคาม)

ในส่วนของการเป็นนักศึกษาในระบบการศึกษาหลักนั้น จากการ
สัมภาษณ์นักศึกษา พบว่า ระบบการศึกษาหลักได้ผลักให้นักศึกษาที่มีความคิดเห็น
ต่างออกไปออกจากระบบ โดยนักศึกษาที่เข้าร่วมทำงานกับประชาชนในพื้นที่
จริงๆ กลายเป็นชนกลุ่มน้อยในชั้นเรียน เนื่องจากการเรียนในห้อง ได้ย่ำว่า
ความเข้าใจในสาระของสิทธิของพวกเขาต่างออกไปจากบทเรียนในชั้นเรียน
จึงเกิดการท้าทายบทเรียนและผู้สอนด้วยมุมมองสิทธิที่ต่างออกไป ในขณะเดียวกัน
ก็แสดงความอดทนต่อผู้สอนและผู้เข้าเรียนอื่นๆ ด้วย และยังพบอีกว่า นักศึกษา
เหล่านี้ใช้สถานะของความเป็นนักศึกษา เมื่อต้องการจะกระจายข้อมูลข่าวสารและ
ในบางโอกาสเพื่อเป็นเกราะกำบังให้ตนเองในขณะที่มีการบังคับใช้กฎอัยการศึก

การเคลื่อนไหวของนักศึกษา ซึ่งต่อมาเป็นการรณรงค์เรื่องสิทธิพลเมือง
นั้นมีความแตกต่างจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดง แม้ว่าทั้งสอง
การเคลื่อนไหวจะมีรากฐานมาจากชนบทก็ตาม การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเสื้อแดง
ไม่ได้มาจากความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจของชนชั้น หรือปัญหาจากโครงการ
พัฒนา แต่เป็นความซับซ้อนกว่าสองกรณีดังกล่าว⁸ การเคลื่อนไหวของนักศึกษา
เป็นการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐและทุนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ซึ่งทำลาย

8 ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, **Becoming Red**, เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556, หน้า 7.

ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมถึงวิถีชีวิตของคนในชนบท นักศึกษาไม่ได้ทำงานด้านการเมืองมาแต่แรก หากแต่การเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมและได้ปรับแนวทางการรณรงค์ของกลุ่มนักศึกษาออกไปในภายหลัง เช่น

“การเคลื่อนไหวของนักศึกษายังเป็นกลไกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีพลัง และยังมีพลังมากหากได้ร่วมกับพี่น้องชาวบ้าน”

“ภาพสุดท้ายที่เราต้องการคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องไปถึงระดับการเปลี่ยนแปลงชุมชนได้”

กลุ่มนักศึกษาร่วมเคลื่อนไหวยกับภาคประชาสังคมในภาคอีสาน ซึ่งยึดประชาธิปไตยแบบรากหญ้าเป็นแกนของแนวการเคลื่อนไหวทางการเมือง⁹ แนวคิดของการเคลื่อนไหวของนักศึกษาได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวของ สัมชัญคนจนในช่วงทศวรรษก่อน ภาคประชาสังคมในภาคอีสานมีบทบาทในการพัฒนาประชาธิปไตย โดยเริ่มแรกภาคประชาสังคมในภาคอีสานใช้ยุทธศาสตร์การทำงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับภาคการเมือง จนกระทั่งเผชิญกับความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนเกิดแนวคิดของการเคลื่อนไหวของประชาธิปไตยระดับรากหญ้า หรือการกดดันทางการเมืองจากด้านล่างเกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม¹⁰

9 ในการแบ่งชนชั้นทางสังคมและประชาธิปไตยในบริบทประเทศไทย สมชัยได้เสนอว่า การต่อสู้ขององค์กรประชาสังคมเพื่อชนชั้นที่ไม่มีอภิสิทธิ์ ถ้าแข่งแกร่งพอ จะมีโอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างน้อยในห้าลักษณะ คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การเรียนรู้ประชาธิปไตยจากประสบการณ์ การสกัดกั้นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (patron-client) และที่สำคัญที่สุดคือ เป็นกลไกในการปกป้องสิทธิของชนชั้นที่ไร้อภิสิทธิ์ในชนบทและผลิตอุดมการณ์การโต้ตอบการครองอำนาจนำ (counter-hegemonic ideology) ที่มองรัฐในมุมมองต่างออกไปจากเดิม (Phatharathananunth, 2006, 15-18)

10 Phatharathananunth, S, **Civil Society and Democratization: Social Movements in Northeast Thailand**, Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies, 2006, pp. 66-84.

หนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการส่งเสริมพลังของชุมชนที่นักศึกษาเข้ามาคือ การทำวิจัยไต่บ้าน¹¹ เพื่อสร้างชุดความรู้ใหม่ในการทำหายับชุดความรู้ของรัฐ โดยผ่านการเข้าไปเก็บข้อมูลเรื่องสิ่งแวดล้อมและพยายามสร้างฐานข้อมูลให้แก่ชาวบ้าน

โดยสรุป นักศึกษาได้ทำงานอย่างเป็นกลุ่มอิสระ แต่ก็เคลื่อนไหวร่วมกับภาคประชาสังคมอื่นๆ ในสังคม การเคลื่อนไหวของนักศึกษาไม่ได้ยึดอยู่ที่หลักการประชาธิปไตย หรือการต่อต้านการรัฐประหารมาตั้งแต่แรกของการรวมกลุ่มกัน กล่าวได้ว่า การปฏิเสศกฎเกณฑ์ของรัฐ ไม่ได้ริเริ่มจากสำนักทางการเมืองของตัวนักศึกษาเองมาตั้งแต่ต้น หากแต่เกิดจากการที่นักศึกษาได้ปฏิสัมพันธ์กับเหตุการณ์การบังคับใช้กฎหมายในการห้ามการเคลื่อนไหวของชาวบ้านผู้เดือดร้อน หรือการบังคับใช้กฎหมายของรัฐไปในทางขวางกั้นเสียงของกลุ่มผู้ไร้อภิสิทธิ์ในสังคมซึ่งอยู่ในสถานะที่ยากแก่การเจรจาอยู่แล้ว ตลอดจนการห้ามการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มนักศึกษาเอง

2. ความเข้าใจเรื่องสิทธิจากการทำงานในพื้นที่

“ที่ดิน แม่น้ำ ภูเขา ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องเป็นของประชาชน ไม่ใช่ของรัฐ”

“รัฐ กับ นายทุน ไม่ได้อยู่กับชาวบ้าน รัฐสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านว่า ทรัพยากรเป็นของรัฐ ไม่ใช่ของชาวบ้าน”

Munger ได้ทำการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในการเกิดขึ้นของการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน

11 ความสำเร็จของโครงการต่อต้านเขื่อนปากมูลจากการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน เป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้สำหรับกลุ่มนักศึกษาที่เคลื่อนไหวเพื่อสังคม โดยการวิจัยไต่บ้าน เป็นงานหนึ่งที่ได้พัฒนามาพร้อมกับการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านเขื่อนปากมูล ซึ่งได้เสนอข้อมูลที่มีคุณค่าโดยเฉพาะในเรื่องผลกระทบของสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ

ผู้ยากไร้ (the Impoverished Villagers) เพื่อปกป้องบ้านและวิถีชีวิตจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การศึกษาดังกล่าวใช้วิธีการทางมานุษยวิทยาเพื่อศึกษาสำนึกในเรื่องสิทธิของผู้ที่ได้รับผลกระทบ¹² Munger ได้เสนอว่า “การขยายตัวและความสำเร็จของการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้ แสดงให้เห็นว่าภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมและความยุติธรรมอาจถูกให้ความหมายได้ โดยวิธีการที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง และโดยผ่านการริเริ่มของคนธรรมดาเอง แต่สิทธิดังกล่าวอาจมีข้อจำกัดบางประการ”¹³ การเรียกร้องความยุติธรรมทางสังคมได้ถูกปรับให้อยู่ภายใต้แนวคิดแบบจารีตในเรื่องความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่ได้เป็นแนวคิดตามกฎหมายของรัฐ หากแต่เป็นกฎหมายที่ไม่เป็นทางการ¹⁴ กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางสังคมได้ฝังรากลึกด้วยบริบทท้องถิ่นมากกว่าแนวคิดตามหลักสิทธิและประชาธิปไตยโดยทั่วไปหรือการเรียกร้องสิทธิเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในระดับสากล¹⁵

ในทำนองเดียวกัน งานของ Engel ซึ่งทำการวิจัยในคดีละเมิดและการเยียวยาจากการถูกละเมิดสิทธิ โดย Engel ได้ทำการวิจัยในช่วงสองระยะเวลาแห่งการเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่แตกต่างกันของพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาแสดงให้เห็นความไม่สอดคล้องกันของจำนวนคดีละเมิดที่ถูกบังคับตามกฎหมายของรัฐกับการใช้กฎหมายทางจารีตประเพณีในเรื่องการเยียวยาการบาดเจ็บ โดยสิ่งที่มีอิทธิพลต่อเหยื่อของการละเมิดในศตวรรษที่ 21 คือ เรื่องการเยียวยาตามหลักการทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักกฎหมายแห่งกรรม มากกว่าการเรียกร้องตามวาทกรรมหรือฐานคิดในเรื่องสิทธิตามกฎหมายของรัฐและหลักนิติธรรม¹⁶

12 Munger, F., “Culture, Power, and Law: Thinking About the Anthropology of Rights in Thailand in an Era of Globalization”. *New York Law School Law Review*, 2007 (Vol. 51 Issue 4) : 833-838.

13 *Ibid.*

14 *Ibid.*, 837-838.

15 *Ibid.*

16 *Ibid.*, 361.

ทั้งงานศึกษาของ Munger ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในเรื่อง “สิทธิ ประชาธิปไตย และความยุติธรรมทางสังคม” และงานศึกษาของ Engel ในเรื่อง “การเยียวยาคดีละเมิด” ได้สะท้อนบทบาทอันจำกัดของกฎหมาย แบบทางการ หรือกฎหมายของรัฐ ที่มีต่อประชาชนในสังคมจริงๆ รวมถึงแนวความคิดเรื่องสิทธิ กฎหมายจารีตประเพณี และกฎหมายระหว่างประเทศว่า กฎหมายทางการไม่ว่ากฎหมายภายในหรือหลักสิทธิสากล ไม่ได้เป็นที่พึงพิงหลักของคนธรรมดา หากแต่เป็นหลักทางศาสนามากกว่าที่มีอิทธิพลในการอธิบายและผสมผสานเข้ากับชีวิตของผู้คนอย่างน้อยในสองพื้นที่ที่อยู่คนละภูมิภาคของประเทศ

ความหมายและคุณค่าของ “สิทธิ” ได้ถูกให้ความหมายภายใต้บริบทท้องถิ่นโดยคำนึงถึงวิถีชีวิตของผู้คน เช่นกัน ความหมายของสิทธิตามกฎหมายรัฐและคำอธิบายแบบกฎหมายรัฐ ไม่ได้เป็นสาระสำคัญหรือฐานคิดของการทำงานของนักศึกษา กลุ่มนักศึกษาได้ให้ความหมายของสิทธิโดยตนเอง ส่งผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกับชาวบ้าน ทำให้มุมมองหรือทัศนะเรื่องสิทธิ (the perception of rights) ของนักศึกษาพัฒนามาจากมุมมองของคนที่อยู่ชายขอบของสังคม หรือคนที่ได้รับความเดือดร้อนจากกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ

ในงานศึกษาร่วมของ Engel และ Munger เรื่อง “สิทธิของคนพิการ” เรื่องราวชีวิตของผู้พิการเองได้สะท้อนสำนึกเรื่อง “สิทธิ” ภายใต้กฎหมายคนพิการฉบับใหม่ของสหรัฐอเมริกา ในงานดังกล่าวได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของเรื่องราวชีวิตของผู้พิการในสามลักษณะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างสำนึกใน “สิทธิ” ของคนพิการต่อกฎหมายของรัฐเรื่องคนพิการ ได้แก่ หนึ่ง อัตลักษณ์ของผู้พิการ สอง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และสาม ความสามารถในการเจรจาต่อรองในปัญหาข้อพิพาทและโอกาสในชีวิต¹⁷ จากทั้งสามคุณลักษณะนี้ในการศึกษาพัฒนาการเรื่องสิทธิของนักศึกษานี้ พบว่า คุณลักษณะข้อสอง คือ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น¹⁸ เป็นปัจจัยสำคัญ

17 Engel, D. & Munger, F., “Rights, Remembrance, and the Reconciliation of Difference”. *Law and Society Review*, 1996 (Vol. 30 Issue 1): 7-53.

18 *Ibid.*, 37.

ของการสร้างสำนึกใน “สิทธิ” ของนักศึกษาจากการร่วมเคลื่อนไหวกับชาวบ้านในพื้นที่ ขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องสิทธิที่ได้รับการเสนอผ่านกฎหมายหลักของรัฐได้ถูกลดทอนคุณค่าลง ความหมายของสิทธิถูกสร้างขึ้นใหม่จากการเคลื่อนไหวของนักศึกษาร่วมกับชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากนโยบายของรัฐ “สิทธิ” ได้เปลี่ยนจากคำที่สวຍงามในกฎหมายของรัฐ เช่น สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ เป็นความหมายของสิทธิในบริบทท้องถิ่น ซึ่งมีนัยยะของความไม่เท่าเทียมทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นในการให้ความหมายในเรื่องสิทธิด้วย

“กฎหมายสิทธิเหมือนไม้ประดับ ไม่มีประโยชน์สำหรับประเทศไทย เพราะสร้างออกซิเจนไม่พอ”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดขอนแก่น)

“สิทธิเป็นวาทกรรมของชนชั้นนำที่เอามาพูดเพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง แต่ไม่ได้ยืนยันว่ามันเกิดขึ้นจริง”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดขอนแก่น)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เน้นความสำคัญของภาษาว่าเป็นสิ่งที่ส่งอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์และความคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ภาษาของฝ่ายซ้าย เช่น นายทุน ฝ่ายปกครอง และปลดแอก ได้เปลี่ยนวิธีในการมองโลกของคนไทย¹⁹ จากการสัมภาษณ์ พบว่านักศึกษา ใช้คำว่า “ทุน” “รัฐ” และประโยคอย่างเช่น “รัฐไทยอยู่ข้างทุนเสมอ” หรือ “เราต่อต้านนโยบายการพัฒนาของรัฐ” ภาษาลักษณะนี้ แสดงถึงทัศนคติของนักศึกษาต่ออำนาจรัฐว่าถูกใช้ไปในทางที่ทำให้คนชายขอบเป็นคนชายขอบยิ่งกว่าเดิม และแสดงแนวความคิดการจัดการที่ไม่เป็นธรรมและความไม่เท่าเทียมที่ปรากฏอยู่ในจิตใจของกลุ่มนักศึกษาที่ทำงานกับชาวบ้าน ดังเช่น

19 นिति เอียวศรีวงศ์, *นอกรั้วโรงเรียน*, กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2546, หน้า 36.

“เราเห็นการพัฒนาของรัฐ เราต่อต้านมาตลอด ใครขึ้นมาเป็นรัฐบาลก็อยู่ข้างทุนตลอด จนมาถึงช่วงทหาร”

“เราต่อต้านนโยบายการพัฒนาของรัฐ เราเห็นว่าเบื้องหลังปัญหา คือ นโยบายการพัฒนาของรัฐ ความจริงเราต่อต้านทุกรัฐบาลอยู่แล้ว ทั้งที่มาจากการเลือกตั้งด้วย แต่พอเป็นรัฐบาลทหาร ก็ยิ่งแย่ ถูกกดเลย”

น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า นักศึกษาทั้งสองกลุ่มที่ได้สัมภาษณ์นี้ ไม่ได้อ้างถึง “ประชาธิปไตย” หรือ “หลักนิติธรรม” อย่างชัดเจน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากนักศึกษาได้รับรู้ปัญหาเรื่องสิทธิของชาวบ้านในกรอบที่กว้างกว่า คือ เรื่องความไม่เท่าเทียมและการขาดอำนาจในการต่อรองกับรัฐ มากกว่าสิทธิโดยทั่วไปหรือแนวคิดเรื่องเสรีภาพ ใครเป็นผู้ปกครองประเทศไม่ได้เป็นประเด็นหลักที่นักศึกษาให้ความสนใจมากเท่ากับการทำลายพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านสามารถพูดเจรจาต่อรองได้ แม้ว่านักศึกษาจะไม่ได้กล่าวถึงประชาธิปไตยและหลักนิติธรรมโดยตรง นักศึกษาเหล่านี้แสดงความเข้าใจต่อหลักการเรื่องการมีส่วนร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการอดกลั้นต่อความแตกต่างทางความเชื่อและความคิดเห็นต่าง นักศึกษาได้กล่าวอ้างถึงการรับฟังเสียงของชาวบ้านโดยรัฐ ว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่พึงพอใจในการเคลื่อนไหว โดยไม่ต้องถึงกับเป็นประชาธิปไตยเต็มรูปแบบ ดังนั้น สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงการพัฒนาของระบบประชาธิปไตยและหลักการร่วมต่างๆ

“ภาพสุดท้ายที่เราต้องการคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องไปถึงระดับการเปลี่ยนแปลงชุมชนได้ อาจไม่ต้องถึงกับเป็นประชาธิปไตย”

นอกจากนั้น การที่นักศึกษาได้เห็นการเมืองท้องถิ่นที่ปรากฏผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความมีประสิทธิภาพของการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่อต้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐที่ดำเนินการในพื้นที่ชุมชน พบว่า ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านที่สนับสนุนโครงการ

ขนาดใหญ่ของรัฐ จะไม่จัดสรรทรัพยากรส่วนกลางและของบริจาคให้กลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว ในอีกชุมชนหนึ่ง นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่เห็นด้วยกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ชุมชนที่เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการของรัฐในหมู่บ้านนั้นจะมีความเข้มแข็งมาก กลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยบางกลุ่ม ยังสามารถส่งตัวแทนของตนเข้าสู่การเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อีกด้วย ดังนั้น นักศึกษาได้เข้าไปเกี่ยวข้องเป็นประจักษ์พยานในบทบาทของการเมืองท้องถิ่นกับการเสริมความแข็งแกร่งของการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เช่น

“ชาวบ้านจะแบ่งเป็นสามกลุ่ม คือ 1. ไม่เอา เพราะเห็นผลของจากที่อื่นมาบ้าง 2. เอา ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำ 3. เอาหรือไม่เอาก็ได้”

“การเมืองท้องถิ่นเกี่ยวกับการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มชาวบ้านคัดค้านจะไม่ได้รับแจกผ้าห่ม ไม่อนุญาตให้ใช้เครื่องขยายเสียง นายกเทศบาลคนเก่าสนับสนุน คนใหม่ไม่สนับสนุน”

3. การเคลื่อนไหวของจากสำนักเพื่อผู้อื่นเป็นสำนักของตนเอง

จากงานของ Merry ในปี 2555 ได้อธิบายว่า กฎหมายไม่ว่าจะเป็นกฎหมายภายในประเทศหรือกฎหมายระหว่างประเทศ อาจถูกส่งเสริมผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยข้อคิดเห็นหรือข้อโต้แย้งทางกฎหมายอาจช่วยกระตุ้นให้เกิดสำนักทางกฎหมายในกฎหมายของรัฐ กฎหมายระหว่างประเทศ หรือด้านอื่นๆ ของกฎหมาย²⁰ ในการเคลื่อนไหวของนักศึกษา กลุ่มของนักศึกษาได้ดึงกฎหมายของรัฐเข้าสู่ชุมชน เช่น แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนภายใต้รัฐธรรมนูญของไทย แต่เป็นไปในบริบทท้องถิ่น ผ่านการใช้ยุทธศาสตร์ที่หลากหลายทั้งที่เป็นกฎหมาย

20 Merry, S., “Legal Pluralism and Legal Culture: Mapping the Terrain”. In Tamanaha, B., Sage, C. and Woolcock, M. (Eds.). **Legal Pluralism and Development: Scholars and Practitioners in Dialogue**. The United States: Cambridge University Press, 2013, pp. 66-82.

(เช่น คดีความ) และทางอื่นที่ไม่ใช่กฎหมาย (เช่น การชุมนุมประท้วง) ต่อมา นักศึกษาเปลี่ยนจากบทบาทของผู้สนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเป็นผู้เล่น หรือ ตัวการในพื้นที่ทางการเมืองเสียเอง แนวคิดในเรื่องสิทธิของนักศึกษาจึงถูกเกลารื้อขึ้นจากมุมมองของผู้มีสิทธิที่อยู่ในสถานะชายขอบของสังคมและจากการต่อสู้ทางสังคมร่วมกับชาวบ้านในชุมชน

ในเรื่องสำนักทางกฎหมาย Engel ได้ให้ความเห็นว่า “สำนึกในสิทธิของปัจเจกบุคคล (Individual Rights Consciousness) นั้นเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ในชีวิตของปัจเจกบุคคลนั้นกับชุดการตีความที่มีอยู่ในบริบทของสังคมนั้น ในขณะที่มุมมองที่กว้างออกไป ความเกี่ยวข้องของปัจเจกบุคคลกับสิทธิขึ้นอยู่กับว่า ปัจเจกบุคคลดังกล่าวเข้าใจอัตลักษณ์ของตนเองอย่างไร และเรื่องราวชีวิตของเขา มีคุณค่า/ทำให้เกิดคุณค่าต่อชีวิตของพวกเขาอย่างไร”²¹ นักศึกษาได้พัฒนาสำนึกปัจเจกบุคคลในเรื่องสิทธิผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม แม้ว่าความหมายและคุณค่าที่นักศึกษาให้กับสิทธิจะต่างจากการให้ความหมายและความเข้าใจในเรื่องสิทธิที่ปรากฏในกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายของรัฐ แต่ “สิทธิ” ถูกทำให้มีชีวิตขึ้นมากและมีคุณค่าต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม

แม้ว่าในทางที่ไม่อาจมองไม่เห็นหรือรับรู้ได้อย่างชัดเจน นักศึกษาจะไม่ได้อ้างถึง “ประชาธิปไตย” และ “หลักนิติธรรม” ก็ตาม ภาพสะท้อนของหลักการความเชื่อ และสิทธิขั้นพื้นฐานดังกล่าวภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้ปรากฏขึ้นจากการทำกิจกรรมทางสังคมของพวกเขา โดยการตระหนักและทำซ้ำในกิจกรรมต่างๆ เช่น การเรียกร้องการมีส่วนร่วมของบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ความอดกลั้นต่อความเชื่อและความเห็นที่หลากหลายทั้งภายในและภายนอกชั้นเรียน ความสำคัญของอำนาจการเจรจาต่อรองและพื้นที่สาธารณะในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้เสียงของคนชายขอบได้รับการรับฟังได้ ตัวอย่างเช่น เรื่องอำนาจการเจรจาต่อรอง กลุ่มนักศึกษาได้ช่วยเหลือชาวบ้านใน

21 Engel, “Vertical and Horizontal Perspectives on Rights Consciousness”. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 2012 (Vol. 19 Issue 2) : 423-455.

การเข้าถึงพื้นที่การเมืองสาธารณะเพื่อให้สามารถเจรจาต่อรองกับรัฐบาลได้ สำหรับ นักศึกษาในสถานการณ์ปกติก็มีความหวังยวบ้านที่มีอำนาจน้อยกว่าในการ เจรจากับรัฐอยู่แล้ว แม้ว่าจะมีโอกาสในการสื่อสารผ่านผู้แทนของรัฐได้บ้าง สถานการณ์ดังกล่าวก็นักศึกษาเข้าสู่การทำความเข้าใจต่ออำนาจเจรจาต่อรองซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

“กลุ่มเราเป็นอิสระทั้งทางความคิด เราฝันที่อยากจะเป็นส่วนหนึ่ง
ในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เท่ากัน หมายความว่า อย่างน้อย
รัฐต้องฟังชาวบ้าน”

(สัมภาษณ์ ณ จังหวัดขอนแก่น)

สิ่งที่กล่าวมานี้ เป็นภาพสะท้อนสำนึกในสิทธิพลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตยของนักศึกษา แนวคิดเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจาก Engel ว่า “กฎหมาย (ไม่ว่าภายในหรือต่างประเทศ) อาจดำรงอยู่จริงได้ในหลายลักษณะ เช่น กฎหมายอาจไม่มีประสิทธิภาพเลย อาจถูกละเลย ถูกเลียงที่จะใช้ กฎหมาย หลอกลวงให้เชื่อบางสิ่ง ซึ่งผลอาจไม่เป็นไปในทางที่กฎหมายนั้นประสงค์ให้เกิด ผลนั้นขึ้นก็ได้”²² กฎหมายทางการหรือกฎหมายของรัฐในกรณีนี้ก็เช่นกัน กฎหมาย และสิทธิตามกฎหมายมีอยู่จริง เช่น สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ แต่ไม่ได้ถูกใช้อย่าง ตรงตามความหมายที่รัฐให้โดยนักศึกษามีประสบการณ์ในการแปลความหมายของ สิทธิที่ดำรงอยู่ในกฎหมายของรัฐในทางที่เป็นประโยชน์แก่คนที่อยู่ชายขอบของ สังคม และต่อมาเป็นการให้ความหมายของสิทธิเพื่อการเคลื่อนไหวของนักศึกษา เองในทางการเมือง โดยผลทางลบของการรัฐประหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจำกัด เสรีภาพในการแสดงออกตามกฎอัยการศึกได้สร้างให้เกิดความตระหนักรู้ในเรื่อง สิทธิพลเมือง โดยความตระหนักรู้ในสำนึกนี้ อาจเกิดขึ้นจากทั้งความรู้ตัวและ ความไม่รู้ตัวในการรับรู้ถึงสำนึกทางกฎหมายนั้นก็ได้

22 Ibid., 427.

“ตอนนี้การทำการกิจกรรมของเรา มันติดล็อกสองชั้น ชั้นแรก คือ เวลาปกติ มันก็มีข้อจำกัด แต่ยังมีอำนาจต่อรอง ตอนนี้ มีกฎอัยการศึก จึงมีล็อกที่สอง เป็นการใช้อำนาจอย่างเดียวนะ ดังนั้น ถ้าไม่ปลดล็อกที่สอง คือ กฎอัยการศึก การเคลื่อนเพื่อปลดล็อกที่หนึ่ง มันก็ทำไม่ได้ มันเห็นผลกระทบของกฎอัยการศึกกับพี่น้องจริงๆ จึงอยาก ดำเนินรัฐประหาร”

“เราเห็นว่าต้องยกเลิกกฎอัยการศึก เลยกต่อต้านกฎอัยการศึก มีการทำการกิจกรรมเพื่อต่อต้านกฎอัยการศึก”

ดังนั้น ด้วยความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นๆ กลุ่มนักศึกษาได้พัฒนาสำนักสาธารณะผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักศึกษาพร้อมกับชุมชนและในทางที่มั่นคง สำนักของพลเมืองได้ก่อรูปเกิดขึ้นโดยไม่ได้มียุทธศาสตร์ทางการเมืองเป็นฐานการทำงาน หากแต่เป็นผลของการทำการกิจกรรมเคลื่อนไหวกับชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากนโยบายของรัฐ ผลที่ตามมาคือ ภายใต้ข้อจำกัดด้านสิทธิและเสรีภาพของกฎอัยการศึก นักศึกษาได้ต่อต้านหลักเกณฑ์ของทหารในฐานะปัจเจกบุคคล หรือ ฐานะพลเมือง มากกว่าการเล่นเป็นผู้เล่นที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของชุมชน เช่นเดิม

4. บทสรุป

สำนักในความเป็นพลเมืองเป็นผลที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของนักศึกษา ร่วมกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ กลุ่มนักศึกษาได้วางสถานะของตนเองเป็นผู้สนับสนุนต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมในระยะแรก แต่ต่อมาได้กลายเป็นผู้เล่นหรือตัวการในทางการเมืองเสียเอง สำนักในสิทธิของนักศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ถูกให้ความหมายและคุณค่าจากมุมมองของกลุ่มชายขอบของสังคมซึ่งมีความแตกต่างจากกฎหมายของรัฐและกฎหมายระหว่างประเทศ เช่นเดียวกัน นักศึกษาได้เกี่ยวข้องกับขบวนการประชาธิปไตย

เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเมืองการปกครอง การเจรจาต่อรอง แม้ว่า
จะไม่ใช่ในการเรียกร้องประชาธิปไตยหรือหลักนิติธรรมโดยตรงก็ตาม ด้วยผลของ
กฎหมายการศึกษาซึ่งประกาศโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ สำนึกความเป็นพลเมือง
ได้ถูกปลูกให้ตื่นและมีผลในการรณรงค์การเลิกใช้กฎหมายการศึกษา สำนึกทางการเมือง
ดังกล่าวได้เกิดขึ้นมาในกลุ่มนักศึกษาที่ทำการเคลื่อนไหวแล้ว

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2546). **นอกรั้วโรงเรียน**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). **ประชาธิปไตยแบบไทย**. สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2558, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1415616055
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2556). **Becoming Red**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2554). **คนหนุ่มสาวสามยุคในขบวนการประชาธิปไตย**. สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2558, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2011/10/37643>
- _____. (2557). **ประชาธิปไตยคนไทยไม่เท่ากัน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- Alexander, S. & McCargo, D. (2014). Diglossia and Identity in Northeast Thailand: Linguistic, social, and political hierarchy. **Journal of Sociolinguistics**, 18/1, 60-86.
- Engel, D. & Munger, F. (1996). Rights, Remembrance, and the Reconciliation of Difference. **Law and Society Review**, Vol. 30 Issue 1, 7-53.
- Engel, D. (2011) Uprooted Justice: Transformations of Law and Everyday Life in Northern Thailand. **Wisconsin International Law Journal**, Vol. 29 Issue 2, 343-365.
- Engel, D. (2012). Vertical and Horizontal Perspectives on Rights Consciousness. **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Vol. 19 Issue 2, 423-455.

Merry, S. (2013). Legal Pluralism and Legal Culture: Mapping the Terrain. In Tamanaha, B., Sage, C. and Woolcock, M. (Eds.), **Legal Pluralism and Development: Scholars and Practitioners in Dialogue**. (66-82). The United States: Cambridge University Press.

Munger, F. (2007) Culture, Power, and Law: Thinking About the Anthropology of Rights in Thailand in an Era of Globalization. **New York Law School Law Review**, Vol. 51 Issue 4, 818-838.

Phatharathananunth, S. (2006). **Civil Society and Democratization: Social Movements in Northeast Thailand**. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.

การสัมภาษณ์

นักศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม. (2557, 26 พฤศจิกายน) สัมภาษณ์โดย
ไศกิต ชีวะพานิชย์. ณ จังหวัดมหาสารคาม.

นักศึกษาในจังหวัดขอนแก่น. (2557, 10 ธันวาคม) สัมภาษณ์โดย
ไศกิต ชีวะพานิชย์. ณ จังหวัดมหาสารคาม